

KIRSTEN HASTRUP

Mennesker mellem samfund og natur

FANGERFOLK OG KLIMAFORANDRINGER
I NORDVESTGRØNLAND

DER ER STORE FORANDRINGER i gang i Grønland i disse år, politiske, økonomiske og klimatiske. I denne artikel skal jeg specielt opholde mig ved de klimatiske forandringer, der allerede nu sætter sig mærkbart igennem i hele landet, om end på meget forskellig vis. I Sydgrønland betyder det nye muligheder for dyrkning af jorden og for at holde kvæg på græs. Kartoffler og mælk produceres lokalt og giver håb om mere. Klimatisk minder situationen om den varme middelalder, hvor nordboerne koloniserede det i øvrigt ubeboede sydlige Grønland og anlagde Østerbygden helt mod syd og Vesterbygden i det store fjordsystem inde bag landets nuværende hovedstad, Nuuk (Arneborg 2004). Som man nok ved, affolkedes Vesterbygden i midten af det fjortende århundrede, mens det sidste livstegn fra Østerbygden stammer fra midten af det femtende århundrede. Denne affolkning hænger nøje sammen med Den lille Istid, dvs. den kuldeperiode fra det fjortende til det syttende århundrede, der specielt hærgede i de Nordatlantiske samfund, fordi der her var tale om marginale landbrugsområder (Dugmore et al. 2009). Da både de islandske og de grønlandske bosættere, der stammede fra Norden, i høj grad så sig selv som netop bønder, var det svært at omstille sig til nye ressourcer; det er specielt veldokumenteret fra Island (Hastrup 1990), men er også sandsynliggjort for Grønlands vedkommende.

Der er aldrig tale om en entydig årsagssammenhæng mellem natur og samfund, men om en kompleks samvarians – som hele tiden medieres af mennesker, der tænker og handler aktivt og kreativt i forhold til deres omverden. Det gælder også nu, hvor den globale opvarmning accelererer i et land, der hidtil har været defineret af og med isen. Her skal jeg koncentrere mig om de markante og meget konkrete ændringer i Thule Distriktet, hvor jeg har fulgt fangersamfundet siden 2007.

Ultima Thule – karakteriseret og placeret

Thule var siden klassisk tid et begreb for det fjerne Nord, der lå på kanten af de beboelige egne, og som man derfor kun kunne gisne om. Thules kalden drog mange mennesker mod det ukendte og sære i randen af verden: længe vedblev navnet at være indbegrebet af en imaginær horisont, som markerede den ydre grænse mellem et beboeligt og et ubeboeligt sted. Det var først med den danske eskimoforsker, Knud Rasmussen, at Thule blev endeligt placeret på verdensskortet, nærmere bestemt i det yderste nordvestlige Grønland – et af de nordligste befolkede steder på kloden.

Knud Rasmussen var delvist opvokset i Grønland, og som ung mand ønskede han sig nordover (igen), da han havde overstået sin ikke altid særligt lykkelige skolegang i Danmark (se fx. Hastrup 2010). Den første chance fik han på Den Danske Literære Grønlands-Ekspedition, som fandt sted i årene 1902–04 under Mylius-Erichsens ledelse. På den rejse mødte han for første gang den lille gruppe mennesker, som han i sin bog, *Nye Mennesker* (1905), gav navnet Polareskimoer, men som ofte senere er blevet omtalt som Thulefolket.

Titlen *Nye Mennesker* henviser til, at der nu var opdaget et nyt folk, 'fjernt fra al civilisation', som Knud Rasmussen siger det i forordet. I praksis var folket ikke helt så ukendt, som Knud Rasmussen påstår. I 1818 havde skotten John Ross, som ledte efter Nordvestpassagen på det britiske admiralitets vegne, mødt disse mennesker (Ross 1819). Han gav den første beskrivelse af dette ukendte folk, men selv han var faktisk for-

beredt på at møde nogen, og havde i den anledning medbragt en grønlandsk tolk. Eskimobefolkningens oprindelse er et mysterium, skriver han, og selv troede de sig alene i universet. Han beskriver dem som værende af samme farve som snavset kobber, korpulente, muntre og tydeligt præget af "den ubeskrivelige blanding af uvidenhed og vildskab, som karakteriserer alle uciviliserede folk" (Ross 1819: 125–126). Flere andre skibe kom forbi samme vej, men det var først med Robert Pearys ekspeditioner (1891–92 og mange gange siden indtil 1909), at længere ophold kunne give anledning til mere detaljerede beskrivelser (fx. Peary 1898). Med på Pearys to første ekspeditioner var bl.a. nordmanden Eivind Astrup, som i 1895 udgav en bog med titlen *Blandt Nordpolens Naboer*, som giver en omfattende beskrivelse af polareskimoerne (der dengang var kendt som Kap York eller Smith Sund Eskimoerne), herunder deres livfuldhed og intelligens. Selvom de viser sig at være ganske menneskelige, så beskriver Astrup dem stadig som en 'yderlighed af menneskeheden' (Astrup 1895:34).

Selvom Knud Rasmussen faktisk henviser til Astrups bog, fastholder han, at han har fundet nye mennesker. Det var de også for ham; han kendte "grønlænderne" sydfra, men her mødte han "eskimoer" for første gang. I hans ordbog var forskellen, at de første havde været under dansk påvirkning, mens de sidste stod uden for civilisationen. Hans begejstring over at møde dem er til at tage og føle på.

Ekspeditionen har krydset Melvillebugten og nærmer sig det sted, hvor de mener, der er mennesker. Da nogle sorte prikker i det fjerne viser sig faktisk at være mennesker, lyder det sådan her:

Fartsignal! Hundene lader Halerne falde og spidser Øren. Fartsignalet mumles endnu engang mellem Tænderne, og Sneen hvirvler fra Hundenes Bagben. En kold Vind svider i Næsen. Endelig! Endelig Mennesker, andre Mennesker, nye Mennesker! – Polareskimoer. (Rasmussen 1905:5)

De opstår som *polareskimoer* med Knud Rasmussens bog; i den forstand er de reelt nye mennesker. Eskimoerne vidste til gengæld godt, hvem

ekspeditionsmedlemmerne var; de råbte straks til hinanden: ”Hvide Mænd, hvide Mænd! Vi får besøg af hvide mænd” (ibid.). Navnet var løbet forud for ekspeditionen; de var ikke nyere, end at de havde lært et og andet om hvide mænd af tidligere rejsende. Men i alle de første møder med polareskimoerne er der stærke ekkoer af gamle temaer vedrørende det mærkelige land hinsides civilisationen og dets vilde indbyggere, som lever et sted, hvor det egentlig ikke er muligt.

De gamle billeder af Thule løb sammen i Knud Rasmussens vision for den handelsstation, som han grundlagde i 1910 blandt polareskimoerne, og som han (og Peter Freuchen) døbte Thule. Ikke mindst pga. Peary havde polareskimoerne gjort springet fra stenalderkultur til moderne tider i løbet af få årtier. ”Nu havde de forladt deres Oprindelighed og givet sig en fremmed Kultur i Vold, havde glemt de gamle Fangstmetoder og var yderligere blevet vænnet til det Overskud, som Bøssen kunde skaffe dem under deres Jagter; med andre Ord, de var blevet afhængige af noget fremmed, som de ikke længere kunne undvære” (Rasmussen 1921:565). Knud Rasmussens tanke var, at handelsstationen skulle være ”mellemand mellem polareskimoerne og civilisationen” og så at sige filtrere indflydelsen ude fra, så det lille folk blev sluset ind i civilisationen på en så skønsom måde som muligt. Civilisationen lod sig ikke stoppe, handelsstationen blomstrede, og de penge, den indtjente på at opkøbe og videresælge ræveskind fra dyr, der var nedlagt med nye geværer af gamle jægere, finansierede størstedelen af de syv Thule-ekspeditioner, som Knud Rasmussen stod for i perioden 1912–1933. Det mytologiske Thule havde fået sin endelige plads på verdenskortet. Kortlægning er i sig selv en narrativ gestus, og ved at give handelsstationen navnet Thule blev fortællingen om det yderste nord i definitivt placeret i det nordvestligste Grønland. Samtidig var koloniseringen af dette ellers så frie folk begyndt.

Det gamle og det nye Thule: Fangersamfund i skred

Da først handelsstationen var blevet anlagt, blev den også hurtigt centrum for de knap 250 mennesker, der levede i hele det store distrikt nord for Melvillebugten. De vedblev at flytte rundt efter vildt og fangstmuligheder, men specielt i vintersæsonen samlede de sig ved Uummannaq, som Thule hed lokalt. I 1953 blev man imidlertid nødt til at fraflytte den lille tange nedenfor Thulefjeldet ved Nordstjernebugten, da den amerikanske base blev anlagt inde på sletten bagved. Fangerne ved Thule kunne vælge mellem flere nye bopladser, som alle var kendte fangstpladser, og hvor de ville få træhuse til rådighed på mellem 12 og 16 kvadratmeter alt efter familiens størrelse.

Af Thule-boerne flyttede 56 (mænd, kvinder og børn) til Qaanaaq, der var en kendt sommerboplads med god adgang både til fugle- og hvalfangst, foruden naturligvis til de nødvendige sæler, hvalrosser m.m. Qaanaaq blev efterhånden det nye centrum i Distriktet og har også været udgangspunktet for mine egne undersøgelser i området. Nederst ved stranden på den sydvendte skråning kan man stadig se nogle af de gamle træhuse fra 1953, hvoraf enkelte stadig er beboet. Går man lidt øst for byen støder man på kirkegården, som fortæller sin egen historie. Man noterer blandt andet, at der i den ældste del af kirkegårdsområdet er mange små kors; de viser, at der i den første tid døde mange børn, hvilket skyldtes, at husene ikke stod færdige, før vinteren havde sat ind, og befolkningen havde derfor måttet blive alt for længe i deres sommertelte. En anden ting var, at de havde måttet haste af sted fra det gamle Thule sidst på foråret for at nå over isen, før den brød op. Man var således dårligt forberedt på både det ene og det andet, fordi meddelelsen om flytningen blev givet så sent.

Flytningen af Thule-folket var særdeles uelegant, lige som anlæggelsen af basen var resultat af en mere eller mindre skjult politisk dagsorden, hvor meget få personer faktisk vidste, hvad der foregik. Det politiske problem var ledsaget af andre problemer, som man stadig mindes i

Qaanaaq, hvor der endnu lever en del personer, som gjorde flytningen med. Et af de helt store problemer var, at fangsten mindskedes. Dels påvirkede den store sejladstrafik ind i fjorden havpattedyrene voldsomt; de blev skræmt væk. Dels blev fangerne afsnøret fra baglandets vildtreserver, inklusive de ræve, hvis skind de delvist havde levet af at sælge. Men det problem var ikke helt ukendt, fra før basen blev anlagt.

En ældre kvinde, som jeg ofte har talt med i Qaanaaq, og som boede ved det gamle Thule i forskellige perioder mellem 1935 og 1953, bekræftede problemet med vildt og begrundede sin families mange flytninger i distriktet med netop det. Hun nævnte også et andet problem, nemlig problemet med ferskvand. Der var ikke meget at hente på tangen, og man skulle ofte slæbe det langvejs fra; der var ikke noget direkte gletsjer-afløb, som kunne forsyne sommersamfundet med friskt vand, og selvom man vinteren i gennem ville kunne hugge blokke ud af de isfjelde, der sad fast i havisen, så var det ofte yderst møjsommeligt. For denne kvinde havde anlæggelsen af basen blot forstærket de problemer, der allerede længe havde været velkendte, og som under alle omstændigheder havde vanskeliggjort en udvidet bebyggelse.

I nutidens Thule Distrikt oplever man tilsvarende problemer, både med vildt og vand. I og med, at man nu er bundet til faste byer og bo-pladser, pga. skole og butik samt andre moderne fornødenheder som mobiltelefon-net og rejselæger, er det blevet sværere at opsøge vildtet der, hvor det findes. Fangerne flytter sig naturligvis stadig efter vildtet, men deres familie og øvrige liv er fast forankret i Qaanaaq, og med de dramatiske forandringer i isforhold m.m. tempereres også lysten til de lange fangstture. Det skal jeg uddybe nærmere neden for. Hermed indskrænkes det ”nomadiske” landskab, dvs. det område, fangerne har udnyttet som deres base, og hvor alle bygderne er som knuder i et større netværk af muligheder og vildt (Hastrup 2009a,b).

Hvad der kan synes nok så paradoksalt er den tiltagende vandmangel, som synes at stå i skærende kontrast til den kendsgerning, at gletsjerne afsmelter med stor hast og kælver med hidtil uset hastighed og

omfang. Men der er en forklaring. Qaanaaq blev anlagt på en skrånende moræneslette, lige øst for et gletsjervandløb, der stadig løber midt ned gennem byen. Når foråret slår igennem, lytter man efter den første rislen under den bundfrosne flod, og man glæder sig, når man igen kan hente vand fra en af de slanger, der er lagt ned i floden, og som fører det rene vand ned i byen. Indtil da er man afhængig af smeltet is – som under alle omstændigheder er det bedste til kaffe – der hentes eller leveres ude fra havisens fastfrosne isfjelde. Der er et centralt vandværk, der gør dette i stor stil og fordeler vand i tankvogne. Det er nødvendigt, men dyrt og ikke lige så godt som det vand, man kan hente fra sin egen isblok, der er placeret ved huset.

Nu er gletsjeren oppe bag ved så langt nedsmeltet, at afløbet er meget beskedent og nærmest tørrer ud i løbet af sommeren. Længere øst på er der stadig en elv, men det er relativt langt væk. Desuden er den stadig skrøbeligere havis et problem, hvis man skal hente de isblokke, der indtil nu har leveret årtusindgammelt vand til kaffen. På velforsynede køkkenborde står der dog for det meste store dunke eller gryder med isklumper fra oldtiden, der gradvist smelter til det mest friske og lækende vand, man kan tænke sig.

Byen Qaanaaq udvikler sig stærkt, hvad angår bygningsmassen. Enkelte af de små træhuse fra 1953 var faldet for udviklingen, kunne jeg konstatere i 2011. De havde måttet vige for nye store træhuse, som skulle afhjælpe den påtrængende boligmangel – der vokser i takt med afviklingen af de små bygder, og med nye krav til boligstandarder. Midt i denne opgradering af boligerne vokser et nyt problem frem, som synes at accelerere. Det drejer sig om optøningen af de øverste lag af permafrosten, som ellers har fungeret som fundament for husene. De pæle, de fleste huse er bygget på, står ikke længere fast i en betonhård jord, og de er begyndt at vride sig, så gulve sprækker og døre ikke kan lukkes. De huse, der blev bygget i 2011, fik længere piller ned i frosten, men man spørger sig selv, hvor længe det holder, når det først er begyndt at gå galt. I givet fald kan det ramme adskillige installationer i byen, for ikke

at nævne landingsbanen. Landingsbanen har siden 2001 været en livsnerve for byen, som har været betjent med en ugentlig forbindelse – når vejret tillader det – og er blevet mentalt afhængige af at have den udvej, så de frygter det værste.

Rejser på isen: Skrøbelige forbindelser

Qaanaaq er som nævnt centrum i det nuværende Avanersuaq – eller Thule Distriktet. Her bor 600–700 mennesker, hvoraf ca. halvdelen udgøres af fangerfamilier. Det er svært at sige helt præcist hvor mange, der er, fordi folk flytter utrolig meget rundt i Grønland. Statistisk gælder det, at ca. 40 % af grønlænderne skifter adresse hver år, og det gælder også for nordvestgrønlænderne, at de flytter ind og ud af byen og bygderne, og somme tider forsvinder sydpå for først at vende tilbage langt senere eller måske aldrig. Det nomadiske liv er en del af deres kulturarv, kan man måske sige.

Foruden Qaanaaq var der indtil for nylig fire faste bopladser, som nu er reduceret til tre, da én af bygderne blev nedlagt i 2010. Da var den kun én mand tilbage, nemlig butiksbestyreren, som egentlig ikke havde lyst til at flytte. Men det skulle han; dermed kunne man afvikle forsyningspligten og gadebelysningen i vinternatten, som skinnede på tomme huse med klaprende døre. De tre andre bygder er efterhånden også stærkt påvirkede af fraflytning, i første omgang til Qaanaaq hvor den rigtige skole og den store butik findes, siden (måske) sydpå i Grønland.

Affolkningen af de små bygder skyldes mange forhold og blandt dem er klimaforandringerne, herunder ikke mindst de ændrede isforhold. Jeg skal give et meget illustrativt eksempel fra en slædetur, fra Qaanaaq og ind til øen Qeqertat i foråret 2010. Jeg havde besøgt bygden på øen tidligere pr. motorbåd en sommer, mens fjorden var åben, men denne gang skulle det foregå pr. hundeslæde. Jeg entredede med en slædekører og hans 10 hunde, som kunne tage mig med derind i følgeskab med en ung familie, som skulle tilbage til deres hjem efter et familie- (og forsynings-) besøg i Qaanaaq. Da den lille familie på tre var kommet til

Qaanaaq, havde de brugt 10 timer på isen; de havde kun fem hunde, så det tog tid. Ved at to slæder nu kunne følges, kunne familiens forsynninger fordeles, og deres unge søn kunne sidde med hos os. Arrangementet betød, at vi klarede turen på ca. otte timer, i fint vejr, højt humør og næsten en fornemmelse af skovtur. Der er dog ingen, der tæller timer, man rejser bare, holder tepause, ordner de indfiltrede skagler og aflæser isens tilstand, som bedst man kan. Som medrejsende på slæden lærer man efterhånden at læse med og at løsne den anspændte ryg, som ikke har noget at hvile imod ud over kanten af en hård trækasse, der rummer den uundværlige primus og grydetøjet. Man begynder automatisk at løfte sine kamikkledte fødder, der hænger ud over slædekanten, når en fastfrossen isskosse kommer tæt på. Med andre ord, man får en ny form for muskulær bevidsthed, for at bruge et begreb, Gaston Bachelard (1964) har foreslået i anden sammenhæng.

Denne bevidsthed skulle stå sin prøve, da fangeren og jeg skulle tilbage til Qaanaaq efter et par dage. Fornemmelsen af skovtur var gået fløjten, selvom fangeren og jeg havde det fint sammen. Vejret havde skiftet, og isen var forandret. En revne på tværs af fjorden, som vi nemt havde kunnet køre over på vejen ud, var nu åbnet så meget, at vi skulle lede længe efter et sted, hvor vi kunne passere. Da vi havde fundet stedet, forgik det på den måde, at fangeren lod hunde og slæde tage et vist tilløb, så hundene kunne springe over isen og trække slæden med over. Da den var lige midt over revnen, med en ende på hver side, bragte han den til et brat stop ved at hale modsat i opstanderen. Jeg sad endnu på slæden og efter den bratte opbremsning, hvor et par hunde var landet i vandet, bad fangeren mig gå i land på den rigtige side. Det var lidt svært at se bort fra, at der under mig var 800 meter dybt ishav.

For mig var det en lidt skræmmende, men også en vigtig oplevelse. Men det skulle ikke bliver ved det. Pga. stærk sol et par dage, var overfladeisen begyndt at smelte, for blot at fryse til glasklar og knivskarp is om natten. Den skar hundenes poter, så de nægtede at gå; de lagde sig simpelthen ned på isen, ofte mens vi var i fart, så de blev mere eller

mindre kørt over af den ganske tunge slæde. De første to sårede hunde, kunne vi lægge op på slæden, men efterhånden som yderligere tre nedlagde arbejdet, var det umuligt. De måtte efterlades på isen, hvorfra de siden selv fandt hjem til Qaanaaq. Det betød, at vi efterhånden kun havde fem hunde til at række os, og det gik langsommere og langsommere. Det kom næsten helt til et stop, da vi tættere på Qaanaaq kom til endnu en revne, der havde åbnet sig meget siden sidst og absolut ikke kunne passeres. Det betød, at vi måtte op over isfoden og tage den sidste strækning på land. Hundene måtte spændes fra slæden, og mere eller mindre bæres i land. Slæden måtte skubbes og trækkes ved mandskraft, og den let forkomne antropolog, som havde siddet 13 timer på slæden allerede, måtte have en hånd i ny og næ, når hun skulle springe fra den ene gyngende isskosse til den næste. Det var koldt, hårdt – og ikke til at komme uden om. Der var ikke nogen let vej over den lange kilometer med skrueis og skosser. Fangeren var selvfølgelig sej, og da vi var sikkert i land, og hundene igen spændt for, kunne vi tage den sidste times rejse i højt humør.

Pointen med denne lille rejseberetning er ikke kun at fortælle om en bedrift, som ikke var min, men at vise, hvordan man får antropologisk viden ved at følges med folk ad de veje, de selv tager. Thulefolkets rejseruter er i den grad indskrevet i en særlig topografisk realitet, som nu ændrer sig hurtigere og hurtigere, efterhånden som isen smelter tidligere og tidligere og på uventede måder og steder. Hvad mere er, ved at ”rejse med” fik jeg en meget klar og direkte kropslig erfaring med den skrøbelighed, der nu kendetegner forbindelserne mellem Qaanaaq og bygderne. De sociale forbindelser kan ikke tænkes eller opretholdes uden om den materialitet, som er landskabets, isens og hundeslædens. Det, der på kortet ligner en bestemt afstand, kunne det tage otte eller 14 timer at tilbagelægge. Hvad mere var, det lille samfund på Qeqertat var blevet mere eller mindre afsnøret fra resten af verden i løbet af ganske få dage. Isen var tiltagende skrøbelig og fyldt med revner, og man måtte nu bare vente på åbent vand, som tillod sejlads med de små motorbåde,

man havde. Problemet er ikke blot, at isen smelter på uventede måder, men også at ”mellemtiden” mellem den faste is og det passable vand bliver længere og længere, og livet bliver mere og mere afsnøret.

Samfund konstitueres ikke alene af institutioner, men i høj grad også af konkrete sociale forbindelser. Som antropolog må man følge disse forbindelser, og man kan se, at samfund forsvinder, når forbindelserne gør det. Qeqertat vil sikkert fortsætte som sommerfangstplads for den nuværende generation af fangere, men dels uddannes den næste generation ikke til fangere, dels vil det være stadig vanskeligere for familier, inklusive kvinder og børn, at leve på et sted, hvor man hverken kan komme til eller fra en stor del af året, og hvor den fine skole med tre elever kun kan opretholdes nødtørftigt af deres mødre – og det kun til femte klasse.

Hvis man vil forstå, hvad klimaforandringerne betyder i praksis, må man være der, hvor de i bogstavelig forstand finder sted. Det er ikke nok at tage temperaturen og måle isens tykkelse og udbredelse, hvis vi skal forstå, hvordan konkrete samfund rammes af ændringerne, og hvordan det opleves af folk, der bor der. Det er ikke altid negativt, det der sker i kølvandet på klimaforandringerne, men lige nu i Thule Distriktet er fremtiden så usikker, at man har opgivet at uddanne næste generation til fangere; hermed bliver afviklingen af fangersamfundet en selvpfyldende profeti.

Fangst og forandring: Forvirrede hvaler og andre dyr

Hvalsundet hedder sundet ud for Qaanaaq, og med god grund. Her har man siden tidernes morgen fanget hvaler, specielt narhvaler, i sommersæsonen, hvor hvalerne midlertidigt tog ophold i fjorden. Her lod de sig fange fra kajak ved hjælp af den urgamle teknologi med en kaste-harpun med fleksibel spids, fæstnet med en lang line og en sælskindsbære, der holdt fangsten oppe. Siden man begyndte at interessere sig for den forhistoriske eskimokultur, har disse fangstredskaber været en del af inventaret. Therkel Mathiassen (1927a,b), som var arkæolog på den 5. Thule-ekspedition (1921–24), beskrev en rigdom af genstande,

der havde med fangst af havpattedyr at gøre. Man havde fundet lignende genstande ved Thule, og man gav derfor retrospektivt hele den forhistoriske kultur navnet Thule-kultur (Gulløv 2004). Den var ophav til den moderne grønlandske livsform og befolkning, og det var resterne af denne oprindelige Thule-kultur, der mødte Den Literære Ekspedition i det yderste nord. Det var og er stadig en fangerkultur, hvor netop havpattedyrene spiller en væsentlig rolle. Kajakken har ikke alene været det foretrukne fartøj til hvalfangst, men også det eneste legitime. En fanger siger, at det specielt gælder om at beskytte dyrene mod den moderne teknologi, og uddyber: ”Vi forbyder direkte involvering af motorbåde i jagten. Grunden til det er, at narhvalen er en af de vigtigste ressourcer i Thule-regionen. Fangeren er nødt til at bruge sin kajak, og narhvalen må harpuneres, før den kan skydes” (Qujaakitsoq 1990:104). Motorstøjen vil skræmme hvalerne, og hvis man skyder hvalen, før man er sikker på, at den er fast tøjret med linen fra harpunen, risikerer man, den går til bunds. Det ville være et frygteligt spild. Det er en praksis, Thulefangerne kender fra andre fangersamfund (’sydpå’ og i Canada), og som de finder foragtelig.

Jeg har selv været i distriktet i to hvalfangstsæsoner og fornemmet den spænding og de historier, der knytter sig til denne vigtige fangst. Desværre kan man ikke sidde bag på en kajak på samme måde, som man kan sidde bag på en slæde, men man kan være med i følgebåden, der under alle omstændigheder bruges til det første stræk. Kajakken er så surret fast på langs, og de nødvendige redskaber er omhyggeligt placeret enten i eller på kajakken. Når der er hvaler i farvandet, gør fangeren sig klar og går ned i kajakken efter at have taget kamikker på og skiftet den varme vams ud med en tyndere anorak, der sikrer en høj grad af bevægelighed, og så padler han lydløst hen til det sted, hvor hvalerne efter al sandsynlighed vil dukke op næste gang. Imens venter følgebåden med slukket motor og stor agtpågivenhed. Qujaakitsoq forklarer:

Vi prøver at undgå at lave skygger, når vi jager narhval. Narhvalen er en sensitiv skabning, og hvis den ser din skygge i vandet, vil den ikke komme op. For at undgå at vi laver skygger, placerer vi os på en bestemt måde i forhold til, hvordan solen står. Og vi forsøger at undgå at lave nogen form for støj. Narhvalen er meget følsom og hører godt. Så vi prøver at være stille, når vi padler eller går på isen. Vi forsøger at jage på den måde, traditionen har lært os. Vores udstyr er harpunen (*unaaq*), blæren (*avataq*) og kastestokken (*niutaq*). (Qujaakitsoq 1990:104)

I sommeren 2011 varede det længe, før hvalerne kom, og de blev mere eller mindre liggende ude ved strømstedet syd for Herbert Ø, dvs. yderst i Hvalsundet. Netop strømforholdene gjorde det vanskeligt at fange dem, fordi der ikke skal meget krusning eller bølgegang til, før end det er umuligt at se hvalerne, der kun lige akkurat skyder ryggen op over vand-spejlet, når de svømmer. Desuden er kajakken et ret skrøbeligt fartøj, som selv ligger meget lavt, så man tænker sig meget om, før man giver sig ud på en fangsttur, der i bedste fald er usikker.

Fangere tog ud lidt i øst og vest, og der var en fornemmelse af usikkerhed og lettere skuffelse. Man havde virkelig spændt sig op til sæsonen, og så ville den ikke rigtig blive til noget. Rastløsheden bredte sig, og der begyndte at cirkulere rygter og historier om de hvaler, man havde været lige ved at fange. Der var endog én, der havde ramt en hval med to stødtænder, men ikke godt nok, så den var smuttet videre i næsten uskadt tilstand. De fraværende hvaler blev set som et led i en mere omfattende udvikling af dyrelivet i området, og ikke mindst et tiltagende problem for hvalerne, som var stigende ømfindtlige over for den tiltagende støj i farvandet – blandt andet fra seismiske undersøgelser af havbunden. En sådan støj rejser langt under havet og kan ”spærre” de traditionelle vandringsruter.

Det var i det hele taget, som om (også) hvalerne var blevet ”forvirrede”. Ikke alene kunne de tilsyneladende ikke finde ind i Hvalfjorden, men den foregående vinter havde de heller ikke kunnet finde ud af isen. To gange havde man oplevet *sassat* den vinter, dvs. situationer, hvor

hvaler i hobetal var blevet fanget i en våge, der gradvist blev mindre. Det indebærer, at de drukner, og for ikke at de skal gå helt til spilde, bliver fangsten givet fri, og fangerne kan tage så mange hvaler, de magter. Der var langt flere, end de kunne klare, og det havde øjensynligt været en ret rystende oplevelse – ikke kun at de gik til spilde, men i det hele taget at opleve det to gange samme vinter. Hvalerne er besluttet forvirrede; med ændringerne i havets temperatur og strømforhold, ændrer hele biotopen sig. Fangerne er vant til variationer i både vejr og fangst, men mønstret synes nu helt ude af trit med erfaringen.

Mens nogle arter bliver sværere tilgængelige, så kommer der dog også andre til, som giver løfter om nye indtjeningsmuligheder. Det gælder således hellefisken, at den nu på forunderlig vis er at finde i fjorden. Og det er ikke småfisk, vi taler om. Mens hellefisken er ved at tynde ud i Diskobugten, hvilket indebærer både mindre fangst og mindre fisk, så er den tilsyneladende på vej nordpå, til de (endnu) noget koldere vande. Nu kan velvoksne eksemplarer trækkes op af havet, blandt andet inde ved Qeqertat, hvor den har givet en betragtelig indtjening til i hvert fald én familie, som fangede den fra isen sidste vinter. Fangsten foregår med line, og fisken nedfryses (naturligt) umiddelbart efter, at den er trukket op. Dette fiskeri er blevet opmuntret ”sydfra” de sidste par år, blandt andet ved, at der nu foregår en regulær indhandling i Qaanaaq, og at der nu gives mærkbare subsidier til indkøb af nye motorbåde.

Udfordringen er igen de skrøbelige forbindelser mellem folk og fangstpladser. Fisken kan ikke transporteres på den tynde is på en rentabel måde. Den skal køres fra Qeqertat til Qaanaaq på slæde, og det kan kun ske i en begrænset mængde ad gangen. I det hele taget er infrastrukturen et problem, i hvert fald indtil isen er endnu mere afsmeltet, og større både kan sejle i længere sæsoner. Men det forudsætter også en udgravet og beskyttet havn i Qaanaaq, hvor man nu kun kan parkere sin båd i den lille naturlige vig inden for stenrevet, og hvor man i øvrigt kun kan komme ind ved højvande. Men nye muligheder er på vej. Hvem ved,

hvornår den kvinde får ret, som grinende sagde til mig: ”Det varer nok ikke længe, før vi kan fange krabber.”

Omstillingen er dog ikke nem. Lokalt er der noget lidt ”kvindagtigt” over fiskeri; hver sommer fanger (specielt) kvinderne laks i rigelige mængder – specielt i Laksefjorden. De fanger med net eller liner fra stranden, og de opskårne laks hænges til tørre og pryder kødstativerne med deres stærke farve i sensommeren. Om foråret, når de første revner åbner sig i havisen, fiskes der polartorsk på liner, og det er ofte et led i en familieskovtur, hvor børn, kager og kaffe læses på en trækslæde, hvorefter man drager samlet ud over isen. Gamle mænd, som ikke længere har et hundespand, kan bore deres egne huller i isen og hale fisk op til eget forbrug. Men rigtig fangst er det ikke. Det kræver ikke ”sin mand”, om man vil, og ifølge mine hjemmelmænd er der stor tilbageholdenhed i fangersamfundet med at vælge fiskeriet som udvej.

Der er dog andet end kulturelt efterslæb i dette, der er også nogle meget åbenlyse infrastrukturelle problemer med at fragte større mængder af fangst fra den en yderlighed til den anden, som fx. fra Qeqertat til Nuuk.

Fangsten ved iskanten: Opbrud og gamle historier

Alle de tidligere og nuværende bosættelser i området, hvad enten de har været midlertidige eller permanente, har været delvist betinget af Nordvandet. Nordvandet er et såkaldt polynya, dvs. et af de områder i ishavet, der er isfrie en stor del af året. De er blevet kaldt højarktiske oaser (Thomsen 2000). Den uhindrede adgang af lys ned i havet forøger primærproduktionen af phytoplankton, der forplanter sig videre op gennem hele fødekæden. De isfrie områder er vigtige refugier for havpattedyrene. Nordvandet har altid været dækket af et tyndt lag drivis i vinterperioden fra ca. oktober til marts, mens det åbner helt i april og når sin maksimale størrelse i juli. Nu åbner det tidligere og vokser sig større, og hele biotopen er ved at ændre sig. Det er det, fangerne mærker så tydeligt.

Thulekulturen fik, som vi har hørt det, først sit navn i 1927 og var opkaldt efter Knud Rasmussens Thule. Her havde man foretaget udgravninger i gamle køkkenmøddinger og fundet de selv samme spor af hvalfangst, som Therkel Mathiassen havde identificeret i det højarktiske område i Nordamerika. Med andre ord, den nye og livskraftige Thulekultur, der bredte sig langs hele Grønlands kyst, fra nord til syd, mod vest såvel som øst, tog afsæt i blandt andet Nordvandets rigdomme og udviklingen af en sødygtig teknologi, som stadig holder Thulefangerne med *mattak* (spæk), kød og kontanter. I vore dage kan én hvals spæk og stødtand indbringe omkring 20.000 danske kroner. Det er der ikke meget andet, der kan indbringe med et velanbragt harpunkast.

Nordvandet er stadig et livsvigtigt åndehul for hvalrosser, narhvaler og hvidhvaler, og iskanten er derfor en vigtig fangstplads. Sæler jages året rundt ved deres åndehuller på isen, eller når de stikker hovedet op af det åbne hav i nærheden af en båd (og en mand med jagtgevær). Men det gælder ikke fx. hvalros, der har langt mere begrænset udbredelse, fordi de lever af særlige skaldyr, der kun findes på en bestemt havdybde (Born 2005). De jages derfor typisk fra iskanten.

Med den stadig tyndere og mere uberegnelige is bliver fangsten fra iskanten ved Nordvandet særdeles vanskelig. Man kan simpelthen ikke komme til det uden at risikere, at kanten knækker af, og man enten falder i vandet eller driver til havs på en isflage. Det første, jeg selv lærte, da jeg skulle tilbringe nogle dage og nætter i en fangstlejr ved iskanten var ikke at lyne min sovepose til. Jeg skulle kunne komme ud af den i en ruf, hvis kanten knækkede, som det skete for nogle biologer, der arbejdede et andet sted ved Nordvandet. Når jeg lå der om natten, hvor temperaturen trods midnatssol faldt til minus 20°C, og hørte isen knage og i øvrigt tydeligt mærkede tidevandet, kunne jeg blive lidt beklemt. Men samtidig kunne jeg glæde mig over at tilegne mig en viden, som jeg aldrig ville kunne have spurgt mig til. Jeg delte telt med tre voksne fangere og en knægt på 10, og vi sov mere eller mindre i skift på skind, som var bredt ud over to slæder, der var parkeret parallelt med hinanden.

Når tiden var inde, søsatte de en jolle, som de havde haft med på slæde fra Qaanaaq og sejlede ud på det åbne vand. I de dage fangede man kun remmesæler, men de var stærkt påskønnet og blev flænset og fordelt efter alle kunstens regler. Men det meste af tiden ventede man, snakkede og drak te med hinanden, kogte sælsuppe og spiste af den fælles gryde. Om dagen varmede solen lidt, og man kunne faktisk nyde at sidde på en slæde og simpelthen falde i snak; det førte til mange interessante samtaler, om fangst og ikke mindst om isens tilstand i fortid og nutid.

Grønland i verdenssamfundet: Thulefolket på tynd is

Som det vil være fremgået, har Thule ikke været udenfor enhver kontakt. Faktisk kan vi se fra de tidligste indvandringsbølger, at Thule har dannet bro mellem kontinenter og kulturer. Bevægelserne ind og ud af bestemte regioner i Grønland har været påvirket af skiftende klimatiske perioder, både i det store og i det små. Folket i Nord har været vant til foranderligt vejr og til fluktuationer i vildtbestand på både langt og kort sigt.

Men nu er der noget nyt på spil. Når isen smelter, rammer det hele samfundet – ikke kun i form af mindre fangst til de fleste, men også i form af en strukturel nedsmeltning af samfundet selv. Alle de arktiske folk oplever det samme og beskriver, hvor dybt det berører deres liv, at selve underlaget for deres sociale relationer går i opløsning (se fx. Krupnik 2010). Is og samfund er to sider af samme sag, og selvom ingen Grønlændere vil dø af sult i velfærdsamfundet, er de hårdt ramt. Aqqaluk Lynge beskriver hvordan:

Det, der gør klimaændring til sådan en forfærdelig realitet, er ikke bare de hidtil ukendte virkninger, men det, at Grønland kan blive ramt i hjertet, i vores 'fangerviden'. Fangerne har givet evnen til at kunne læse vindene, havet, strømmene, den skiftende vandring af byttet, videre fra generation til generation. Ændringerne, som jægerne ser i dag, er af en anden størrelsesorden. (Lynge 2006:40)

Denne størrelsesorden hænger sammen med, at Grønland i tiltagende grad er blevet en del af verdenssamfundet, for at citere titlen på en relativt ny bog (Petersen 2006). Grønlænderne selv er meget opmærksomme på resten af verden i disse år, hvor grundlaget for et nyt grønlandsk samfund skal støbes. Den opmærksomhed sender dem også forbi publikationer fra FNs klimapanel (IPCC), hvori man kan læse, at isen er ved at forsvinde. Det bidrager i sig selv til en acceleration af usikkerheden, samtidig med at det understreger, i hvor høj grad det alleryderste Nord er blevet en del af en global orden, uanset hvor isoleret og enestående det også er.

Den gode nyhed er, at selv fangerne i Avanersuaq, som er de mest afhængige af isen, stadig har overskud til at tænke kreativt på nye muligheder, om end de gerne vil trække fangerlivet med sig videre frem. De har altid levet i en verden af bevægelse, hvor enten isen, vejret eller politikken har ændret sig, og hvor de selv har kunnet rykke op med kort varsel (Nuttall 2009). Samfundet har forandret sig fra generation til generation, men den dybe forbindelse mellem samfundet og naturen har været den konstant, hvorom alle bevægelser har drejet sig. Og forbindelsen har hidtil været så massiv, at den har gjort det umuligt at skille samfundet ud fra naturen. Måske er det her den største ændring vil finde sted; i hvert fald må vi nøgternt konstatere at Thulekulturen er ved at være på sit yderste, alt i mens Thulefolket som sådan er ved at komme ind i den globale varme.

Föredrag den 6 november 2012*

* Ovenstående blev holdt som foredrag i Kungl. Vitterhetsakademien d. 6 november 2012. Anledningen var, at jeg tidligere på året havde modtaget Gad Rausing's pris for min forskning i forholdet mellem menneske, samfund og natur. Det var en stor ære og glæde at modtage prisen, og jeg vil endnu en gang udtrykke min tak.

En lidt anden og noget længere version af samme artikel findes i et Festskrift til Hendes Majestæt Dronning Margrethe II ved 40-års-regeringsjubilæet 2012, *Grønlands fascinationskraft. Fortællinger om polarforskningen*, udgivet af Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab.

BIBLIOGRAFI

- ARNEBORG, JETTE (2004). Det europæiske landnam – Nordboerne i Grønland 985–1450 e.v.t. I: H.C. Gulløv (red.), *Grønlands Forhistorie*. København: Gyldendal.
- ASTRUP, EIVIND (1895). *Blandt Nordpolens Naboer*. Kristiania: H. Aschehougs forlag.
- BACHELARD, GASTON (1994). *The Poetics of Space*. Boston: Beacon Press.
- BORN, ERIK W. (2005). *An assessment of the effects of hunting and climate on walrus in Greenland*. Nuuk: Greenland Institute of Natural Resources.
- DUGMORE, A.L., C. KELLER, T.H. MCGOVERN, A.F. CASELY & K. SMIAROWSKI (2009). Norse Greenland settlement and limits to adaptation. I: N. Adger, I. Lorenzoni & K.L. O'Brien (red.), *Adapting to Climate Change. Thresholds, Values, Governance*, s. 96–113. Cambridge: Cambridge University Press.
- GULLØV, HANS CHRISTIAN (2004). Ved Isens Rand. I: H.C. Gulløv (red.), *Grønlands Forhistorie*. København: Gyldendal.
- HASTRUP, KIRSTEN (1990). *Nature and Policy in Iceland 1400–1800. An Anthropological Analysis of History and Mentality*. Oxford: Oxford University Press.
- HASTRUP, KIRSTEN (2009a). The Nomadic Landscape. People in a Changing Arctic Environment. *Danish Journal of Geography*, vol. 109 (2): 181–190.
- HASTRUP, KIRSTEN (2009b). Arctic Hunters. Climate Variability and Social Mobility. I: K. Hastrup (red.), *The Question of Resilience. Social Responses to Climate Change*. Copenhagen: The Royal Danish Academy of Sciences and Letters.
- HASTRUP, KIRSTEN (2010). *Vinterens hjerte. Knud Rasmussen og hans tid*. København: Gads Forlag.
- KRUPNIK, IGOR et al. (red.) (2010). *SIKU: Knowing our Ice*. New York: Springer.
- LYNGE, AQQALUK (2006). Tryghed og sikkerhed i Grønland. I: Hanne Petersen (red.), *Grønland i verdenssamfundet*. Nuuk: Forlaget Atuagkat.
- MATHIASSEN, THERKEL (1927a). *Archaeology of the Central Eskimos, I: Descriptive Part*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- MATHIASSEN, THERKEL (1927b). *Archaeology of the Central Eskimos, II: The Thule Culture and its Position within the Eskimo Culture*. Copenhagen: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag.
- NUTTALL, MARK (2009). Living in a World of Movement: Human Resilience to Environmental Instability in Greenland. I: S.A. Crate & M. Nuttall (red.), *Anthropology and Climate Change. From Encounters to Actions*. Walnut Creek: Left Coast Press.
- PEARY, ROBERT E. (1898). *Northward over the "Great Ice". A Narrative of Life and Work along the Shores and upon the Interior Ice-Cap of Northern Greenland in the Years 1886 and 1891–97*. London: Methuen & Co.
- PETERSEN, HANNE (red.) (2006). *Grønland i verdenssamfundet*. Nuuk: Forlaget Atuagkat.

- QUJAAKITSOQ, UUSSAKKAK (1990). Hunting regulations in Thule. A few salient features from the municipality of Qaanaaq. *North Atlantic Studies*, 2 (1–2), 104–105.
- RASMUSSEN, KNUD (1905). *Nye Mennesker*. København: Gyldendalske Boghandel.
- RASMUSSEN, KNUD (1921). Thule Distrikt. I: G.C. Amdrup m.fl. (red.), *Grønland i Tohundredåret for Hans Egedes Landing*, bd. 1. Meddelelser om Grønland, 60. København: C.A.Reitzels Forlag.
- ROSS, JOHN (1819). *Voyage of Discovery, made under the orders of Admiralty, in his Majesty's ships Isabelle and Alexander, for the Purpose of Exploring Baffin's Bay, and inquiring into the Probability of a North-West Passage*. London: John Murray.
- THOMSEN, HELGE A. (2000). Polynier – ”oaser” i Højarktis. I: Bjarne Holm Jakobsen et al. (red.), *Topografisk Atlas Grønland*. København 2000: Det Kongelige Danske Geografiske Selskab og Kort & Matrikelstyrelsen.